

## Din amintirile unui fost refugiat (1940–1947)

**Alexandru Porțeanu\***

Anii 1938–1940 au fost marcați de evenimentele pregătitoare ale celui de Al Doilea Război Mondial: la 23 august 1938 s-a semnat la Moscova Pactul de neagresiune sovieto-german, la 1 septembrie 1939 Germania a atacat Polonia, la 29–30 septembrie 1938 Cehoslovacia era dezmembrată prin Acordul de la München de către Germania nazistă și Italia fascistă.

La 26–28 iunie 1940, U.R.S.S. adresa României Notele ultimative pentru ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei. La 30 august 1940, României îi era impus „Arbitrajul” (=Dictatul) de la Viena, prin care nord-estul Transilvaniei era cedat Ungariei. La 7 septembrie 1940 era semnat la Craiova Tratatul de frontieră româno-bulgar, prin care sudul Dobrogei (Cadrilaterul) intra în componența Bulgariei.

Teritoriul României era sfâșiat grav.

M-am născut în 11 ianuarie 1934, la Oradea. Începusem să iau lecții de vioară cu contele Bornemisa. În 1938, părinții au cumpărat imobilul din str. Praporgescu nr.12. Tatăl meu era directorul Uzinei de Apă a orașului, iar mama era profesoară la Liceul de fete al Reuniunii Femeilor Române (R.F.R.).

În perioada 1934–1940, revizionismul ungar s-a accentuat simțitor.

La mijlocul lunii iulie 1940, tatăl meu a fost avertizat oficial asupra probabilității unor cedări teritoriale ale României către Ungaria. Avertizarea avea scopul ca tatăl meu să poată pregăti din timp

situația administrativă a instituției, precum și opțiunea personală, dacă rămânea pe loc sau se refugia.

În jurul datei de 20 august 1940, doi reprezentanți ai Poliției și Siguranței române l-au pus la curent pe tatăl meu cu faptul că în pivnița casei noastre era îngropat un stoc de arme și muniții. În această situație, tatăl meu *a hotărât pe loc plecarea noastră în refugiu*.

**Nota Bene.** În situația descrisă, decizia plecării era obligatorie. Dacă nu se descoperea obiectul din pivniță sau acesta nu ar fi existat, era destul de probabil ca părinții să fi decis să rămână pe loc. Plecarea noastră era deci *un rău necesar*.

La 30 august 1940, Germania nazistă și Italia fascistă au impus așa-zisul „Arbitraj”, adică Dictatul de la Viena care transfera în favoarea Ungariei partea nord-estică a Transilvaniei, Oradea fiind primul oraș în această situație.

În după-amiaza zilei de joi 5 septembrie 1940 am plecat din Oradea cu trenul la București, unde tata a primit repartizările pentru serviciul său și pentru mama, în noile servicii de la Brașov.

Sosind la Brașov, ne-am cazat la hotelul Pesta de pe str. Iuliu Maniu, apoi la hotelul Coroana, după care am fost repartizați în vila generalului german Schmidt de pe dealul Warthe. Generalul Schmidt din 1940 era fostul căpitan Schmidt din contraofensiva germană în Transilvania toamnei anului 1916, rămas după 1918 în Brașov, adăpostit în mediul săsesc, simțindu-se bine în România,

\*Prof. univ. dr., președintele Asociației Foștilor Refugiați (AFOR), în perioada 1940–1947

unde își primea drepturile transferate din Germania, inclusiv avansările în grad. Am primit un apartament pe str. Take Ionescu nr. 25 și apoi, în final, un apartament corespunzător în str. Castelului nr. 29. Cu oarecare surpriză am constatat că brutarul nostru de la Brașov nu producea și cozonac.

Casa de pe str. Castelului nr. 29 avea vizavi casa în care s-a născut Andrei Mureșeanu, precum și casa fraților avocați Precup (cel mare a adus în 1918 mesajul lui Brătianu de la Iași către conducerea politică a românilor din Transilvania) și casa colonelului Ilie, fost căpitan în Primul Război Mondial care în timpul bombardamentelor din 1944 asupra Brașovului ieșea în mijlocul străzii cu o cască metalică pe cap și cu binoclul cu care cerceta cerul de unde cădeau bombe; atragându-i-se atenția să se adăpostească, era convins că avea caschetă îl apăra suficient. Lângă casa noastră, pe str. Castelului la nr. 31 era o casă mai veche, mică, cu un singur etaj în care locuia domnișoara Herbst, prima mea profesoară de limba franceză.

M-am înscris în clasa I-a primară a Școlii „Andrei Mureșeanu”, pe care am absolvit-o în vara anului 1944, având ca învățător pe vrednicul domn Constantin Mihăilă.

În iarna 1943–1944, fiind la Iași la o rudă, am contractat succesiv trei boli contagioase (scarlatină, tuse convulsivă și pojar), care impunea fiecare câte șase săptămâni de izolare. Ultima izolare expira în prima zi de Paști, din duminică de 16 aprilie 1944. Am convenit cu tatăl meu ca în acea zi să vizităm Fabrica de Avioane I.A.R. Am plecat spre Piața Prundului de unde urma să luăm autobuzul pentru I.A.R. Înainte de a ne urca în autobuz, tatăl meu mi-a propus să schimbăm programul, ca să mergem pe dealul bisericii „Sfântul Nicolae” pe potecă, la aer de pădure, propunere pe care *am acceptat-o*. După câteva minute, am observat primul avion din escadrila anglo-americană; eu eram încântat de priveliște, dar tata și-a dat seama de pericol, m-a luat de mână și ne-am întors în grabă acasă. La scurt timp au explodat primele bombe asupra bazinului de păcură din Piața Schiel, urmate de un bombardament intens asupra Uzinelor I.A.R.,

cu mari distrugerii, care le-au scos din funcțiune. După un oarecare timp, mi-am pus întrebarea: ce s-ar fi întâmplat dacă nu acceptam schimbarea programului? Răspunsul era clar, bombardarea intensă a I.A.R. ne-ar fi fost fatală. Era vorba aici de o operă a *destinului*?

În acea zi, sirenele de prealarmă, alarmă și încetare a alarmei au sunat încontinuu, ceea ce ne-a obligat să ne refugiem în altă parte.

Din cauza bombardamentelor, am fost nevoiți să ne mutăm din Brașov în comuna Țânțari, la 21 km de Brașov. Numele actual al localității este Dumbrăvița Bârsei. Prin această nouă situație, din refugiați am devenit oficial “dispersați”. Am rămas la Țânțari până la începutul lunii septembrie 1944, când începeau școlile. În perioada noastră de la Țânțari a avut loc actul de la 23 august 1944.

La Țânțari am cunoscut familia preotului Petre Popescu Huși care a decedat în acele zile. Familia sa s-a mutat la Brașov, doamna era verișoara cu Mihail Ralea; avea doi băieți cu care m-am împrietenit, Mirel și Paul, care a făcut o reușită carieră universitară (Paul Popescu Neveanu).

Din cauza bombardamentelor, examenul meu de admitere în clasa I-a a renumitului Liceu „Andrei Șaguna” s-a desfășurat la Bran, unde se refugiase liceul. Devenit șagunist, mi-am comandat uniformă, cu chipiul model Carol I, din catifea neagră, cu bandă roșie pentru cursul inferior, precum și uniformă corespunzătoare, cu trese.

*Ziua Națională a României* era la 10 mai, cu cele trei semnificații ale sale (venirea în Țară a Principelui Carol în 1877, Independența din 1878 și Regatul din 1881): „Zece Mai ne-o fi de-a pururi / Sfântă zi căci ea ne-a dat / Domn puternic Țării noastre / Libertate și Regat”. Ea era marcată printr-un Te Deum la Catedrală și o scurtă defilare militară, urmată de una civilă, pe traseul dintre Livada Poștei-Hotelul ARO-Tribunalul-Piața Mare.

În perioada 1941–1944, problema principală era exprimată prin lozinca VREM ARDEALUL! La Brașov funcționa un Consulat al Germaniei. Agenții civili mișunau peste tot. Câțiva elevi din

cursul superior, din teribilism, au adaptat lozinca, în „vrem mardeală”.

Liceul „Andrei Șaguna” avea reguli stricte de comportare. Elevii din cursul inferior erau obligați să îi salute pe cei din cursul superior (care aveau banda albastră pe chipiu) cu formula „Să trăiți don’ superior”, sau, cu obrăznicie, don’ subpicior. Chipiurile nou-nouțe ale cursului inferior erau scoase de pe cap de câte un „don’ superior”, inspectat, șifonat bine printr-o izbitură de genunchi.

Era impresionant că, în fiecare primă zi a anului școlar, elevii din cursul superior, grupați pe treptele de la intrarea Liceului „Andrei Șaguna”, intonau puternic, în limba latină, imnul academic „gaudeamus igitur”.

Una dintre tradițiile reușite ale liceului „Andrei Șaguna” era COMANDA. Într-una dintre zilele de la sfârșitul lunii mai sau de la începutul lunii iunie, tot liceul făcea o excursie în Poiana Brașov pe la Pietrele lui Solomon, care marca trecerea elevilor din cursul inferior în cursul superior. Era un prilej de petrecere câmpenească, în care elevii puteau să prezinte câte o epigramă la adresa profesorilor, însoțită de un cântec, pe păturile întinse la iarbă verde.

De exemplu: „Don’ profesor Sânjoan bea tot ca un Don Juan. Merge o Comandă în jurul mesei noastre...” Desigur, domnul profesor Sânjoan, care nu mai era de mult un Don Juan, se simțea flatat. Serbarea se încheia cu „botezarea” celor care treceau în cursul superior. Tot liceul se așeza pe două rânduri, la capătul de început erau doi băieți mai zdraveni care țineau pe mâini câte un „balic” (candidat), în timp ce șeful procesiunii *flux majorul* îl „boteza”: „Se botează robul lui Bahuș (porecla lui) în numele vinului, al pelinului și al tuturor băuturilor spirtoase”. După acest procedeu, candidatul era aruncat în sus, trebuia să cadă în picioare și să o ia la fugă între cele două rânduri de șaguniști care aveau dreptul să-i dea câte un pumn în spinare. Era interzisă orice fel de piedică. La sfârșitul trecerii prin acest șir, balicul devenea „don’ superior”.

Trecerea de la povestirea istoriei din școala primară la Manualul de istorie, de Remus Ilie, cu texte științifice și imagini splendide din Antichitate, nu a fost ușoară. Profesorul nostru de istorie era distinsul domn Ion Nicoară. Lecțiile sale despre Renaștere și Reformă m-au făcut să decid că *mă voi face istoric*, adică profesor de istorie.

La Brașov am continuat să iau lecții de vioară cu profesorul Weinberger, concert-maestru al Filarmonicii și cu prof. Honigberger care era și pictor, editor de reviste, organist la Biserica Neagră. El organiza mici concrete de final de an cu elevii săi la care erau invitați și părinții.

În toamna anului 1944 a sosit la Brașov Armata Sovietică. Lumea era speriată, dar nu au fost jafuri sau violuri. Problemele principale erau indisciplina și vinul (celebrele pivnițe Rhein). Poliția Militară Sovietică reinstaura ordinea cu mitralierele, umplea camioane întregi cu cadavrele lor. În drumurile mele pentru lecțiile de vioară, am observat un ofițer sovietic, mereu în același loc, care mă aștepta pe mine, cu priviri duioase (avea probabil în Rusia un fiu). M-a oprit odată, m-a mângâiat și mi-a dat un pachetel cu jumătate kilogram de zahăr, după care s-a autoinvitat la mine acasă; mama s-a cam speriat, l-a primit pe terasa mare a locuinței. Musafirul venise cu o atenție pentru mama. Omul rupea câteva cuvinte românești și franțuzești. Primirea a decurs bine. Eu am scos vioara și i-am cântat imnul U.R.S.S.-ului, am continuat cu imnul Regal al României și cu cel al Marii Britanii (*God save the King*), pe care le-a salutat cu aceeași poziție de drepti.

Tatăl meu a fost rechemat în serviciu la Oradea, la I.C.O., în vara anului 1945, familia noastră rămânând la Brașov. Situația economică a țării era dificilă după război, iar seceta din 1946 și inflația galopantă au agravat-o. Tata ne trimitea regulat făină, zahăr, ulei, prin câte un delegat care mergea la București. Eu primeam acele pachete în gara Brașov, de unde le aduceam acasă cu autobuzul. Cu un asemenea prilej, când am plecat din gară cu o damigeană de ulei, la urcarea în autobuz am fost presat de aglomerație și damigeana s-a spart, iar uleiul s-a scurs pe hainele și încălțăminta mea. Pentru

înțelegerea mai bună a acelei situații dramatice, precizez că tatăl meu, director la Oradea, avea un salariu de 15.000 lei, iar un litru de ulei, disponibil numai la negru, costa 12.000 lei.

În vara fierbinte a anului secetos 1946, Brașovul a trecut prin cele două săptămâni de foc ale marelui incendiu de pe Tâmpa. Desfășurarea sa îndreptățește suspiciuni asupra unei mâini criminale. Focul izbucnit a fost inițial de dimensiuni reduse, care s-au amplificat însă rapid, chiar nefiresc de rapid, devenind înfricoșător. Noi locuiam pe str. Castelului nr. 29, care se afla în prima linie a extinderii focului. Au fost mobilizați la Brașov pompieri din 16 județe ale Țării, iar lupta lor cu focul a durat două săptămâni.

Din punct de vedere politico-diplomatic, anul 1946 a fost dominat de Conferința de Pace de la Paris, a cărei însemnătate pentru România era referirea la Tratatul de Pace cu Ungaria. Chestiunea principală era cea privind formularea din Armistițiu („*Transilvania, sau cea mai mare parte a ei*”) stabilită de Moscova. Era firesc ca aceste evenimente să fie urmărite la Brașov cu interes maxim.

Am revenit de la Brașov la Oradea în septembrie 1947, înscriindu-mă în clasa a IV-a a renumitului Liceu „Emanoil Gojdu”. Profesorul de geografie de la „Gojdu”, nu privea cu ochi buni venirea elevilor de la școlile din alte localități. Când m-am prezentat ca venind de la „Șaguna” și desigur mândru de aceasta, „Moș Cotruș” mi-a pus placa „Da’ voi ce cățați, mă, la Gojdu, credeți că

aci îmblă câinii cu covrijii în coadă ? Asta-i școală mare și grea, nu-i păntru tăți proștii!”

Am continuat lecțiile de vioară cu prof. Breuer Oszkár, cu progrese reale, ajungând până a cânta solo pe scenă cu acompaniament de pian, în sala plină a Teatrului primele două părți ale concertului pentru vioară și orchestră de Ceaikovski.

În septembrie 1949 am început să public cronici muzicale în ziarul „Crișana”, devenind cronicarul muzical al orașului Oradea.

Am absolvit Liceul „Emanoil Gojdu” în 1951, cu ultimele două clase într-un an. Această hotărâre se explica prin faptul că am rămas fără profesorii cei mai buni, care fuseseră concentrați pentru ceea ce se numea „Facultatea muncitorească”, o monstruoasă care numai în doi ani scotea pe bandă rulantă absolvenți ce deveneau astfel cadrele de conducere și de încredere ale regimului comunist pentru diversele domenii în care erau repartizați.

Prin celebrul „acord de procentaj” propus de Winston Churchill, România intra în sfera de dominație a U.R.S.S.-ului.

Anii 1940–1947 au adus în viața social-politică a României evenimente importante. La 30 decembrie 1947 au avut loc abdicarea forțată a Regelui Mihai I și proclamarea Republicii Populare Române.

România intră în perioada comunistă a istoriei sale, care a durat până în decembrie 1989.